

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв

СПЕЦІАЛЬНИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ

Програма
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I-II рівнів акредитації

Спеціальність “Народна художня творчість”
Спеціалізація “Народне інструментальне мистецтво”
(Духові інструменти)

Київ – 2005

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв

СПЕЦІАЛЬНИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ

Програма
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації

Спеціальність 5.020104 “Народна художня творчість”
Спеціалізація “Народне інструментальне мистецтво”
(духові інструменти)

© 2005

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру
навчальних закладів культури і мистецтв України

СПЕЦІАЛЬНИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ
Програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації, – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 16 с.

Укладачі: **П. А. Ціпордей, В. М. Паплінський** – викладачі Тульчинського училища культури

Рецензенти: **В. Ю. Грабовський** – голова циклової комісії духових інструментів Житомирського училища культури і мистецтв ім. І. Огієнка
І. І. Коломієць – викладач вищої категорії Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича

Відповідальний за випуск **Т. Ф. Стронько**

Редактор **Є. Д. Колесник**

Підписано до друку 02.12.05 р. Гарнітура Times
Формат 60×84_{1/16}. Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 1. Наклад 100 прим.

Видавництво «Нова Книга» м. Вінниця, вул. Стеценка, 46/85
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №103 від 30.06.2000 р.
Тел. (0432)52-34-80, 52-34-82 Факс 52-34-81
E-mail: newbook1@vinnitsa.com
www.novaknyha.com.ua

© Державний методичний центр
навчальних закладів культури
і мистецтв України, 2005

Розрахунок годин по семестрах

Курс	Семестр	К-ть навч. тижнів	К-ть год. на тиждень	К-ть год. у семестрі	Самовивчення
I	I	18	3	54	28
	II	21	3	63	30
II	III	16	3	48	27
	IV	21	3	63	30
III	V	16	3	48	27
	VI	21	3	63	30
IV	VII	16	3	48	27
	VIII	14	3	42	20
				Всього	429
				Разом	648

Заняття індивідуальні. Екзамени в IV, V семестрах. У VIII семестрі проводиться диференційований залік. По закінченні навчання студенти здають державний іспит (VIII-й семестр).

Зміст курсу

Програма спеціальних класів флейти, гобоя, кларнета, саксофона

I курс, I семестр

У першому семестрі студент повинен вивчити: мажорні і мінорні гами, а також арпеджіо та його обернення в тональностях до 1-го знаку включно; 6–7 етюдів, 4–5 п'єс малої форми. Самостійно студент повинен займатися вивченням вправ, гам, етюдів, п'єс.

I курс, II семестр

В другому семестрі студент повинен вивчити: мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку в тональностях до трьох знаків включно: 7–8 етюдів; 4–5 п'ес малої форми.

В кінці навчального року студент повинен виконати дві п'еси напам'ять. Самостійно студент повинен займатися вправами, вивченням гам, етюдів, п'ес, читкою з листа.

II курс, III семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку в тональності до п'яти знаків включно; 4–5 творів малої форми.

В кінці семестру диференційований залік. Самостійно студент повинен займатися вивченням гам, етюдів, п'ес, читкою з листа та оркестрових партій.

II курс, IV семестр

Мажорні, мінорні гами, арпеджіо тризвуку в усіх тональностях. На флейті полутонні і цілотонні трелі: 4–6 етюдів, 4–5 п'ес малої форми.

В кінці навчального року студент повинен на екзамені виконати дві п'еси напам'ять та один уривок оркестрової партії.

III курс, V семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку в тональностях до трьох знаків при ключі в різних штрихових та ритмічних варіантах: 4–6 етюдів; 4–5 п'ес малої форми. Самостійно студент повинен займатися вправами, вивченням гам, етюдів, п'ес та оркестрових партій.

III курс, VI семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку до п'яти знаків при ключі в різноманітних штрихових та ритмічних варіантах у більш швид-

кому темпі. Хроматична гама, 5–6 етюдів, 3–4 твори малої форми, один твір великої форми. Крім того студент повинен оволодіти навичками читки з листа легких п'ес і оркестрових партій.

На екзамені студент повинен виконати одну п'есу малої форми та одну п'есу великої форми.

Самостійно студент повинен займатися вивченням гам, етюдів, п'ес, читкою з листа та оркестрових партій.

IV курс, VII семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку, домінантсептакордів в усіх тональностях, в різноманітних штрихових та ритмічних варіантах. Для флейти: навички виконання подвійного стакато. Для кларнета: оволодіти навичками транспонування на тон вгору і півтора вниз; ознайомитись з представниками сімейства саксофонів (альт, тенор); 2–3 етюди; два твори малої форми і один твір великої форми (концерт, соната).

IV курс, VIII семестр

Удосконалити вивчення мажорних, мінорних гам; VII септакорд в прямому та ламаному варіантах, в штрихах; 2–3 етюди; один твір малої форми, один твір великої форми.

На державному екзамені по закінченні курсу навчання студент повинен виконати один твір малої форми, один твір великої форми.

Програма спеціальних класів валторни, труби (корнета), альту, тенора, баритона

I курс, I семестр

Студент повинен вивчити: мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку та його обернення в тональностях до одного знаку включно, 6–7 етюдів, 4–5 п'ес малої форми. Самостійно студент повинен займатися вправами, вивченням гам, етюдів, п'ес.

I курс, II семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку та його обернення в тональностях до трьох знаків включно; 7–8 етюдів, 4–5 п'єс малої форми.

В кінці навчального року студент повинен виконати дві п'єси напам'ять. Самостійно студент повинен займатися вправами, вивченням гам, етюдів, п'єс, читкою з листа.

II курс, III семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку та його обернення до п'яти знаків включно; 4–5 п'єс малої форми.

В кінці семестру – диференційований залік.

Самостійно студент повинен займатися вивченням гам, етюдів, п'єс, читкою з листа та оркестрових партій.

II курс, IV семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку в усіх тональностях. На валторні практичне застосування сурдини, 6–8 етюдів, 4–5 п'єс малої форми.

В кінці навчального року студент повинен на екзамені виконати дві п'єси напам'ять.

Самостійно студент повинен займатися вивченням гам, етюдів, п'єс та оркестрових партій.

III курс, V семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку в тональностях до трьох знаків при ключі в різних штрихових та ритмічних варіантах, 4–6 етюдів, 4–5 п'єс малої форми.

Самостійно студент повинен займатися вивченням гам, етюдів, п'єс та оркестрових партій.

III курс, VI семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку до п'яти знаків при ключі в різноманітних штрихових та ритмічних варіантах в більш швидкому темпі, 5–6 етюдів, 4–5 творів малої форми, один твір великої форми. Студент повинен оволодіти навичками читки з листа легких п'єс і оркестрових партій.

В кінці навчального року студент повинен виконати одну п'єсу малої форми та одну п'єсу великої форми.

Самостійно студент повинен займатися вивченням гам, етюдів, п'єс, читкою з листа та оркестрових партій.

IV курс, VII семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку та його обернення. Д, в усіх тональностях, в різноманітних штрихових та ритмічних варіантах; для валторни і труби: оволодіти навичками транспонування; для труби: оволодіти навичками виконання подвійного стакато, для тенора і баритона: навчитись читати нотний текст в басовому ключі; 2–3 етюди, 1–2 твори малої форми, один твір великої форми (концерт, соната).

IV курс, VIII семестр

Удосконалення вивчення мажорних і мінорних гам в усіх тональностях, арпеджіо; Д, в прямому і ламаних варіантах, в штрихах, септакорд VII ступеня, 2–3 етюди. Підсумкове заняття.

На державному екзамені по закінченні курсу навчання студент повинен виконати: один твір великої форми, один твір малої форми.

Програма спеціальних класів тромбона і туби

I курс, I семестр

Студент повинен вивчити: мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку в тональностях до одного знаку включно; для тромбона вивчити

спеціальні вправи для точного попадання на різні позиції з I на II, 1-III, 1-IV, 1-V, 1-VI, 1-VII; ознайомитись з прийомами гри легато, вивчити 6–7 етюдів, 4–5 п'єс малої форми. Самостійно студент повинен займатися вправами, вивченням гам, етюдів, п'єс.

I курс, II семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку в тональностях до трьох знаків включно, 7–8 етюдів, 4–5 п'єс малої форми.

Самостійно студент повинен займатися вправами, вивченням гам, етюдів, п'єс, читкою з листа.

II курс, III семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку та його обернення в тональностях до п'яти знаків включно; 5–6 етюдів, 4–5 п'єс малої форми. В кінці семестру здається диференційований залік.

Самостійно студент повинен займатися вивченням гам, етюдів, п'єс та оркестрових партій.

II курс, IV семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку та його обернення в усіх тональностях. Для тромбона: ознайомитись з квартвинтеlem та вміти застосувати його в грі. Вивчити 4–5 етюдів та 4–5 п'єс малої форми.

В кінці навчального року студент повинен на екзамені виконати дві п'єси напам'ять.

Самостійно студент повинен займатися вивченням гам, етюдів, п'єс та оркестрових партій.

III курс, V семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку та його обернення в тональностях до трьох знаків при ключі в різних штрихових та ритмічних варіантах; інтервали, підготовчі вправи до мелізмів, для тромбона –

навчитись читати нотний текст в альтовому і теноровому ключах, 4–6 етюдів, 4–5 п'єс малої форми.

Самостійно студент повинен займатися вивченням гам, етюдів, п'єс, читкою з листа та оркестрових партій.

III курс, VI семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку до п'яти знаків при ключі в різноманітних штрихових та ритмічних варіантах у більш швидкому темпі. Хроматична гама, 5–6 етюдів, 3–4 твори малої форми, один твір великої форми. Крім того студент повинен оволодіти навичками читки з листа легких п'єс і оркестрових партій. На екзамені студент повинен виконати одну п'єсу малої форми та одну п'єсу великої форми.

Самостійно студент повинен займатися вивченням гам, етюдів, п'єс, читкою з листа та оркестрових партій.

IV курс, VII семестр

Мажорні, мінорні гами і арпеджіо тризвуку, D, в усіх тональностях, в різноманітних штрихових та ритмічних варіантах, 2–3 етюди, два твори малої форми; один твір великої форми (концерт, соната).

IV курс, VIII семестр

Удосконалити вивчення мажорних, мінорних гам, VII септакорд в прямому та ламаному варіантах, в штрихах, 2–3 етюди, один твір малої форми, один твір великої форми.

На державному екзамені по закінченні курсу навчання студент повинен виконати один твір малої форми та один твір великої форми.

Програма спеціального класу ударних інструментів

В процесі навчання студенти вивчають ударні інструменти з визначеною висотою звучання: ксилофон; без визначеної висоти звучання: малий барабан, великий барабан, трикутник, бубон, тамбурин, кастаньети, маракаси, дерев'яну коробочку, ударну установку.

На початку навчання викладач повинен розповісти студентам про історію виникнення ударних інструментів, пояснити їх розподіл за основними типами: мембранофони (перепончаті), автофони (самозвучні); за технікою гри (способом звуковидобування): ручні, паличкові, струшувальні, безпосередні, фрикційні; за звуковисотністю. Ознайомити їх з будовою інструментів, показати способи запису партій, ознайомити студентів з характером використання ударних інструментів у духовому оркестрі. Варто звернути увагу на правильність положення (поставу) малого барабана, великого барабана, тарілок під час гри сидячи, стоячи та в поході, а також на розвиток м'язового апарату рук як необхідну передумову для оволодіння виконавською технікою.

І курс, І семестр

Малий барабан:

- ознайомитись з будовою інструмента, його різновидами та способами гри, з постановкою рук та її видами, вивчити спеціальні вправи для розвитку кисті, передпліччя, пальців правої та лівої рук;
- ознайомитись з видами ударів, прийомами виконання одиночних ударів, технікою звуковидобування;
- знати аплікатуру та її види, прийоми метричного рахунку;
- відпрацювати удари цілими, половинними та чвертями в помірному темпі;

10–12 вправ, 2 етюди.

Поняття “глухий барабан”.

Великий барабан: ознайомитись з будовою інструмента і способами гри; вивчити прийоми гри на барабані, окремі удари, глушіння, нескладні ритмічні фігури та різні способи тремоло.

Тарілки: ознайомитись з виконанням відкритих і закритих ударів, тремоло, іншими видами ударів; 6–8 вправ.

Ксилофон: ознайомитись з будовою інструмента, знати його діапазон, способи настроювання, нотацію, поставу при грі; вивчити прийоми гри, мажорні, мінорні гами та арпеджіо тризвуку в тональностях до одного знаку включно; 4–5 п'єс малої форми, 4 етюди.

Самостійно студент повинен займатися вивченням вправ, гам, етюдів, п'єс.

І курс, II семестр

Малий барабан: вправи для розвитку рівності сили ударів правою та лівою рук. Штрих “Легато”. Половинні тривалості та чверті з крапками. Восьмі з крапками. Паузи, комбінації пауз. Акцент. Синкопа з акцентом. Розмір 3/8, 6/8. Вправи на прискорення та уповільнення чвертями, восьмими, шістнадцятими в “форте” та “піано”. Закріплення раніше набутих знань і навиків. 10–12 вправ, 3–4 етюди.

Великий барабан, тарілки: удосконалювати навички гри, вивчити 3–4 оркестрові партії.

Ксилофон: вивчити способи виконання тремоло, виконання подвійних нот. Розвиток виконавських навиків. Мажорні, мінорні гами та арпеджіо тризвуку в тональностях до 3-х знаків включно; 3–4 етюди, 4–5 п'єс малої форми.

Самостійно студент повинен займатися вивченням вправ, гам, етюдів

II курс, III семестр

Малий барабан: розміри 4/8, 5/8, 7/8, 9/8, 12/8. Тріоль, квінтоль, секстоль. Знати розподіл сили звуку в залежності від місцезнаходження удару; 2 етюди

Великий барабан, тарілки: вміти виконувати музику танцювального характеру. Розвиток виконавських навиків.

Ксилофон: вправи на різні виконавські прийоми. Мажорні та мінорні гами та арпеджіо тризвуку в тональностях до п'яти знаків включно; 4–5 творів малої форми, 2 етюди.

Ударна установка: ознайомитись і вивчити інструменти ударної установки, способи настроювання, нотації, прийоми гри. Поняття “автономія”. Посадка та її види. Вправи з акцентами та розподілом рук. 6-8 вправ.

Самостійно студент повинен займатися вивченням вправ, гам, етюдів, п'єс, оркестрових партій та читкою з листа.

В кінці семестру на диференційованому заліку студент повинен виконати: на малому барабані – 1 етюд; на ксилофоні – 2 п'єси малої форми напам'ять, 1 етюд.

II курс, IV семестр

Малий барабан: тремоло, квазітремоло, двійка. Дроб, його види та способи виконання. Вправи на практичне застосування технічних прийомів. Оволодіння навичками читки з листа легких етюдів і оркестрових партій. 10–12 вправ, 2–3 етюди.

Великий барабан, тарілки: удосконалення технічних навиків.

Ксилофон: розвиток виконавських навиків, мажорні і мінорні та арпеджіо тризвуку в усіх тональностях. 4–5 п'єс малої форми, 2–3 етюди.

Ударна установка: вправи для розвитку рівності удару. Технічні вправи восьмими тривалостями.

В кінці навчального року на екзамені студент повинен виконати: на малому барабані: 1 етюд, 1 уривок з оркестрової партії з листа. На ксилофоні: 2 п'єси малої форми напам'ять, 1 етюд.

III курс, V семестр

Малий барабан: форшлаг та його види. Поеднання різних форшлагів. Поеднання дробу з форшлагами. Мелізми, види мелізмів. Поеднання всіх видів мелізмів. 10–12 вправ, 2–3 етюди.

Ксилофон: вивчення мелізмів. Вправи на різні види мелізмів. Мажорні і мінорні гами та арпеджіо тризвуку в тональностях до 3-х знаків при ключі в різних штрихових та ритмічних варіантах. 4–5 п'єс малої форми, 2–3 етюди.

Ударна установка: технічні вправи шістнадцятими тривалостями. Вправи для малого барабана і 2-3-х там-тамів. Ознайомлення та засвоєння стильових напрямів у музиці.

Самостійно студент повинен займатися вивченням вправ, гам, етюдів, п'єс, оркестрових партій та читкою з листа.

Протягом семестру студент повинен: удосконалити свої технічні навички на всіх ударних інструментах а також навички читки з листа, самостійного розбору та вивчення оркестрових партій; вивчити будову бубна, дерев'яної коробочки, трикутника, кастаньєт, маракасів, спосіб звукоутворення та технічні можливості даних інструментів. Виконувати різноманітні фігури.

III курс, VI семестр

Малий барабан: вивчення тембрових ударів. Спеціальні пристрої. Гра мітелками. 3–4 вправи, 2-3 етюди.

Ксилофон: мажорні та мінорні гами та арпеджіо тризвуку в тональностях до 5-ти знаків при ключі в різноманітних штрихових та ритмічних варіантах. Хроматична гама. 3-4 п'єси малої форми, 2–3 етюди.

Ударна установка: використання тембрових ударів на ударній установці. Поняття “триударний ролл” та “триударний рафф”.

Удосконалення технічних навичок на всіх ударних інструментах.

Студент повинен оволодіти навичками читки з листа легких п'єс та оркестрових партій.

Самостійно студент повинен займатися вивченням вправ, гам, етюдів, п'єс, читкою з листа та оркестрових партій.

В кінці навчального року на екзамені студент повинен виконати: на малому барабані – 1 етюд; на ксилофоні – 2 п'єси малої форми напам'ять, 1 етюд.

IV курс, VII семестр

Малий барабан: Комплекси ударів (дубль, триплет, паратриплет, параділл, дубль-параділл, параділл-ділл). Вправи на паратриплети

(з тембровими ударами) та парадідли (з тембровими ударами). 6–8 вправ, 1 етюд.

Ксилофон: мажорні і мінорні гами та арпеджіо тризвуку, D_7 в усіх тональностях, в різноманітних штрихових та ритмічних варіантах. 4 твори малої форми, 1–2 етюди.

Ударна установка: використання паратриплетів та парадідлів на ударній установці. Специфіка гри на ударній установці в джазових ансамблях та оркестрах.

IV курс, VIII семестр

Малий барабан: удосконалити вивчення основних технічних прийомів гри. 1 етюд.

Ксилофон: удосконалити вивчення мажорних та мінорних гам; D_7 в прямому та оберненому варіантах. 1–2 етюди, 1 твір малої форми, 1 твір великої форми.

Удосконалення технічних навичок на всіх ударних інструментах.

На Державному екзамені по закінченні курсу навчання студент повинен виконати: на ксилофоні – 1 твір великої форми, 1 твір малої форми, 1 етюд напам'ять; на малому барабані – 1 етюд напам'ять (або під акомпанемент).

ЛІТЕРАТУРА

1. Арбан Ж. Школа гри на трубі. – М.: Музика, 1990.
2. Баласанян С. Школа гри на трубі. – М.: Музика, 1972.
3. Барсова І. Книга про оркестр. – К.: Музична Україна, 1981.
4. Блажевич В. Школа гри на тубі. – М.: Музика, 1986.
5. Блажевич В. Школа гри на тромбоні. – М.: Музика, 1984.
6. Волоцкой П. Школа гри на альті мі-бемоль. – М.: ВДФ при МДК, 1961.
7. Григор'єв Б. Школа гри на тубі. М.: Музика, 1987.
8. Григор'єв Б., Востряков М. Початкова школа гри на тромбоні. – М.: Музика, 1987.
9. Гурфинкель В. Школа гри на кларнеті. – К.: Мистецтво, 1965.
10. Докшіцер Т. Про штрихи при грі на трубі. – М.: Мелодія, 1967.
11. Єгорова Т., Штейман В. Хрестоматія для ксилофона і малого барабана. – М.: Музика, 1973.
12. Зіневич В., Борін Б. Курс гри на ударних інструментах. – Л.: Музика, 1979.
13. Зирянок Я., Магадановський І. Духовий оркестр. – К.: Мистецтво, 1974.
14. Кізанти Г. Техніка гри на ударних інструментах. – К.: Муз. Україна, 1986.
15. Космага Р. Нова методика гри на малому барабані. – Польща.
16. Кузьмін Ю. Школа гри на ударних інструментах. – М.: ВДФ при МДК.
17. Кобець І. Початкова школа гри на трубі, корнеті, альті, тенорі, баритоні. – К.: Мистецтво, 1963.
18. Купінський К. Школа гри на ударних інструментах. – М.: 1971.
19. Кобець І. Початкова школа гри на трубі або корнеті, альті, тенорі, баритоні. – К.: Мистецтво, 1963.
20. Лебедев О. Школа гри на тубі. – М.: Музика, 1984.
21. Манжора Б. Методика навчання гри на тромбоні. – К., 1976.
22. Митронов О. Школа гри на трубі. – М.: Музика, 1986.
23. Методичні рекомендації до вивчення інструментів духового та естрадно-го оркестру/ Укл. О. Ю. Данилов. – К.: КДІК, 1991.
24. Маківський С. Техніка гри на ударній установці. – К.: Муз. Україна, 1991.
25. Орвід Г. Школа для труби (або корнета). – М.: Музгиз, 1940.
26. Полех В. Школа гри на валторні. – М.: Музика, 1986.
27. Пулатов В. Школа гри на трубі. – Ташкент, 1979.
28. Резевський З. Школа гри на ударних інструментах. – Рига, 1969.
29. Рейхе Є. Школа гри на тромбоні.
30. Сердакян А. Школа гри на баритоні (тенорі). – М.: ВДФ при МДК, 1961.
31. Солодуєв В. Школа гри на валторні., 1969.

32. *Сумеркін В.* Методика навчання гри на тромбоні. – М., Музика, 1976.
33. *Сумеркін В.* Тромбон. – М.: Музика, 1980.
34. *Табачков М.* Прогресивна школа навчання гри на трубі. – М.: Музика, 1985.
35. *Усов Ю.* Школа гри на трубі. – М.: Музика, 1985.
36. *Усов В.* Питання теорії і практики гри на валторні.– М.:Музгиз,1965.
37. *Хачатурян М.* Посібник для труби. – Єреван, 1970.
38. *Чумов Л.* Школа початкового навчання на трубі. – М.: Музика, 1979.
39. *Шоллар.* Школа гри на валторні.– М.: 1965.
40. *Янкелевич А.* Школа гри на валторні.– М.: Музика, 1970.
41. *Яр Южск.* Школа гри на тубі. М.: Музика, 1989.
42. *Арбан Ж.* Школа гри на трубе. – М.:Музыка, 1990.
43. *Баласанян С.* Школа гри на трубе. – М.:Музыка, 1988.
44. *Блажевич В.* Школа колективної гри на духових інструментах. – М.: Музгиз, 1948.
45. *Буяновський В.* Валторна. – М.: Музика, 1971.
46. *Вилковир Е.* Практичний курс інструментовки. – М.:Музгиз, 1963.
47. *Іванов В.* Саксофон. – М.:Музыка, 1990.
48. *Іванов-Радкевич М.* Школа колективної гри для духових інструментів художественної самодеятельності. – М.:Музыка, 1969.
49. Інструменти духового оркестра: Інструментоведення: Учебне посібня/ сост. Б.Т. Кожевников. – М.:Музыка, 1984.
50. *Лебедев А.* Школа гри на тубе. – М.: Музыка, 1974.
51. *Митронов А.* Школа гри на трубе. – М.:Музыка, 1986.
52. Музыкальная енциклопедия. –М.: Сов. Энциклопедия, 1981.
53. *Нежинский О.* Детский духовой оркестр. – М.:Музыка, 1989.
54. *Осадчих В.* Етюд для малого барабана.—Л.:Музика, 1988.
55. *Платонов Н.* Школа гри на флейте. – М.:Музыка, 1989.
56. *Свечков Д.* Духовой оркестр. – М.:Музыка, 1987.
57. *Усов Ю.* История отечественного исполнительства на духовых инструментах. – М.:Музыка, 1975.
58. *Черных А.* Советское духовое инструментальное искусство. – М.: Сов. композитор, 1989.